

ANTİK ÇAĞ'DAN SANAYİ DEVRİMİ'NE BATI DÜNYASINDA ENGELLİLİK TARİHİ

Disability History from Ancient Age to the Industrial Revolution in the Western World

Gönderim Tarihi: 31.08.2016

Kabul Tarihi: 06.12.2016

Başak Işıl ÇETİN*

ÖZ: Engelliler, çağdaş sosyal politikanın önemli konularından birisi olmaya başlamadan önce, dünya üzerindeki muhtelif coğrafyalarda engellilere ve engelliliğe yönelik farklı bakış açıları ve algılar var olagelmıştır. Engellilik olgusuna yaklaşımın Batı temelli olarak ele alınması sosyal politika anlayışının geliştiği toprakların geçmişini anlamak bakımından önemli ve manidardır. Bu bağlamda Antik Çağ'dan Sanayi Devrimi'ne kadar geçen süreçte Batı dünyasında engellilere yönelik zihniyet, tutum, algı ve uygulamalar; engelliliğin ilahi bir ceza ya da şeytani bir olgu olarak algılanması, engellilerden öldürerek kurtulma, engellilerin toplumdaki tecrit edilmesi, aşağılanması ve sömürülmesi gibi birtakım uygulamaları beraberinde getirmiştir. Engellilerin iktisaden faydalarının olmaması, yurttaşlık ve savaşçılık görevlerini yerine getiremiyor olmaları söz konusu düşünce ve uygulamalarda etkili olmuştur. Ayrıca engelliliğe yönelik zihniyet ve algılar engelliliğin sosyal boyutundan ziyade çağın ahlak anlayışı üzerinden şekillenmiştir. Söz konusu dönemde engellilere yönelik sosyal politika bağlamında ciddi herhangi bir kurumsallaşma çabası ve faaliyeti gerçekleşmemiş, ancak Yeni Çağ olarak adlandırılan sürecin sonlarına doğru birtakım kurumsallaşma çaba ve faaliyetleri görülmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Engellilik Tarihi, Batı Tarihi, Antik Çağ, Orta Çağ.

ABSTRACT: There has been different point of views and perceptions about disability in the various districts all over the Earth, before disabled people became a subject of the contemporary social policy. Addressing disability on the basis of the Western respective texts, such as their culture and traditions, is significant and meaningful in the understanding of the history of the lands where the social policy approach evolved. In this context, during the time interval from the Ancient Age to the Industrial Revolution in the Western world, Western mentality, approaches, perceptions, and practices about disability people brought some matters together, like considering disability as a divine punishment or considering disabled people as a classification of Satan, and even killing, isolating, insulting and exploiting disabled people. The uselessness of disabled people in terms of economic, civic

*Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi/İktisat Fakültesi/Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, cetinbi@istanbul.edu.tr

and warrior duties, affected these perceptions and practices. Furthermore, the mentalities and perceptions about disability, shaped by the sense of morality of the era rather than the social dimension of disability. During these periods of time, there was no serious institutionalization effort and activity, though towards the end of the Modern ages some institutionalization efforts and activities have been emerged.

Keywords: Social Policy, Disability History, Western History, Ancient Age, Medieval Period.

GİRİŞ

Engellilik tarihinin insanlık tarihinden ayrı düşünülmesi mümkün olmamakla birlikte, engellilik halinin de insandan ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bir âcizlik ve muhtaçlık hali olarak engellilik; sosyopolitik analizleri, konuyu besleyen bilgileri, geleneksel yöntemleri ve insana dair çok boyutluluğu ile birlikte disiplinler arası bir alandır.

Sosyal politikanın geniş anlamı bağlamında engelliliğin kurumsallaşma çaba ve faaliyetlerinin olmadığı dönemleri kapsayacak şekilde kronolojik olarak ve örnekler ile ele alınması, bu çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı; sosyal politikanın doğduğu toprakların civarındaki karanlık geçmişe ışık tutarak engelliliğe yönelik algı, tutum ve davranışları Batı dünyası ekseninde ele almaktır. Zira zihniyet insan ile birleştiğinde ortaya çıkan oluşum, iyi ve kötü yönleriyle birlikte içinde yaşanılan sistem olmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada; Batı dünyasında engellilik konusu, sosyal politika çerçevesinde engellilere yönelik ciddi anlamda kurumsallaşma çaba ve faaliyetlerinin olmadığı Antik Çağlardan Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreç içerisinde Avrupa ve Yeni Dünya (Amerika) eksenli olarak ele alınacaktır.

Çalışmada Antik Çağ Yunan ve Roma uygarlıkları; zihniyet, hukuki zemin, mitoloji ve inanışlar çerçevesindeki uygulama ve tedaviler boyutuyla ele alınacaktır. Orta Çağ ise; zihniyet, kutsal metinler, Kilise'nin etkisi ve İngiltere'deki Yoksulluk Kanunları boyutuyla ele alınacaktır. Sanayi Devrimi'ne geçiş aşaması sayılabilecek olan ve Yeni Çağ'da gerçekleşen, Rönesans ve Amerika Kolonileri dönemindeki kurumsallaşma çabaları ve etkileri de çalışmanın sonunda yer alacaktır.

Antik Çağ'da felsefe, hukuk, mitoloji ve inanışlar söz birliği yapmışçasına benzer bir engellilik algısı ile kuşanmış olup, bu algıya göre engelliler toplumdan dışlanmış, yok sayılmış hatta yok sayılmakla kalınmamış, varılan toplumsal uzlaşma sonucunda, ya devlet eliyle ya da ailelerinin isteği üzerine yok edilmişlerdir. Engelliliğe yönelik zihniyet, sosyal boyutundan ziyade dönemin ahlak anlayışı üzerinden şekillenmiştir.

Orta Çağ'da kilisenin ve püriten anlayışın etkileri daha baskın hale gelmiş, Hıristiyanlığın yayılmasına rağmen dini anlayış engellilerin şefkatle kucaklanmasına vesile olamamış, bilakis Antik Çağ'daki algının devamı niteliğinde engellilik ilahi bir ceza olarak görülmeye devam edilmiştir. Antik Çağ'daki uygulamalara ve özellikle Orta Çağ'da cadı olarak adlandırılan, çirkin ve yıpranmış bir dış görünüşe sahip ya da üzerinde delilik emareleri olan insanların kilise ve pazar meydanlarında diri diri yakılmalarına şahitlik eden Batı tarihinde engelliliğin araştırılması sosyal politika ihtiyacını doğuran kökenleri görebilmek açısından manidardır.

Orta Çağ'dan sonra Yeni Çağ olarak adlandırılan süreçte engellilerin eğitimine yönelik birkaç önemli ve başat girişim olsa da kimisi etki alanı bulamamış, kimisi Kilise tarafından engellenmeye çalışılmış; nitekim Orta Çağ zihniyetinin devamı niteliğinde bir yaklaşım hâkim olmuştur. Ancak dönemin sonlarına doğru engellilere yönelik insani ve kurumsal çaba ve faaliyetlerde nispeten gelişme yaşanmıştır.

TANIMI VE MUHTELİF BOYUTLARIYLA ENGELLİLİK

Engellilik; sosyopolitik analizleri, konuyu besleyen bilgileri ve geleneksel yöntemleri olan disiplinlerarası bir alandır (Linton, 1998: 2). Bu bağlamda farklı disiplinler tarafından farklı tanımlar yapılabilir. Genel itibariyle; "temel yaşam aktivitelerini büyük ölçüde sınırlayan bedensel ya da zihinsel eksiklik hali" olarak tanımlanmaktadır (Kudlick, 2003: 767).

Engellilik, bireysel düzeydeki bozuklukları ifade eder ve sağlığın bozulması neticesinde oluşan yetersizliklerden dolayı herhangi bir yeteneğin normal kabul edilen bir kişiye göre azalması veya kaybolması anlamına gelir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne ek 9 Aralık 1975 tarihli Sakat Kişinin Hakları Bildirisi'nin 1.maddesinde özürlü; "normal bir kişinin kişisel veya ruhsal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri bedensel veya ruhsal kabiliyetlerindeki kalımsal veya sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar" olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde 1997 yılında Resmi Gazete'de yayımlandığı şekli ile özürlülük; "doğuştan veya sonradan olma herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeni ile normal yaşamın gereklerine uymama durumu" olarak tanımlanmış; bu kişilerin korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olduğu kabul edilmiştir (Sancaklı, 2006: 38; Öztürk, 2012: 8).

Toplumumuzda daha önceleri "sakat" ve "özürlü" sözcükleriyle ifade edilmekte olan engelliliğe yönelik olarak, günümüzde kimsenin incinmemesi için daha uygun görülen "engelli" sözcüğü yaygın olarak kullanılmaktadır. Doğuş-

tan gelen ya da sonradan karşılaşılabilen engellilik, Batı dillerinden en yaygın kullanıma sahip olan İngilizcede “disability”, “defective”, “handicapped” gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Felaket, afet, facia anlamlarına gelen “disaster” kelimesiyle aynı olumsuz kökten gelmektedir.

Dünya üzerinde geçmiş dönemlerde ve günümüzde engellilik olarak sayılmış haller; çirkinlik, delilik, zihinsel engellilik, görme engelliği, işitme engelliliği, konuşma engelliliği, fiziki / bedensel (ortopedik vb.) engellilik ve benzerleridir. Ancak modern dönemlerde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), otistik engellilik, öğrenme güçlükleri, psikolojik/psikiyatrik sorunlar, travmatik beyin hasarları ve kronik hastalıklar gibi diğer engel gruplarını da kapsar hale gelmiştir (Öztürk, 2012: 8-9).

Engelliliğin tanımında dikkate alınması gereken sosyal faktörler; bakıma muhtaçlık, çalışabilirlik, sosyal hayata uyumun sağlanabilmesi, ulaşılabilirlik ve erişilebilirliktir (Öztürk, 2012: 8). Engelliler, aynı zamanda dezavantajlı ve yoksul olma riskini beraberinde getirmekte ve günümüz sosyal politikası kapsamında bu boyutlarıyla da ele alınmaktadır. Ancak günümüzdeki algı düzeyine gelene kadar engellilik tarih içinde farklı dönemlerde farklı biçimlerde tasavvur edilmiş ve engelliler bu algıların olumlu veya olumsuz sonuçlarını yaşamışlardır. Tanımı ve muhtelif boyutlarına değindikten sonra Antik çağlardan Sanayi Devrimi'ne kadar uzanan süreçte Batı'nın engellilik konusuna yaklaşımını, algısını ve uygulamalarını incelemek gerekmektedir.

BATI DÜNYASINDA ENGELLİLİK

Antik Yunan ve Roma Uygarlıklarında Engellilik Algısı ve Uygulamalar

Engellilere yönelik suistimal, ihmal, kayıtsızlık, terk etme gibi davranışlar insanlık tarihinden bu yana varolagelmiştir (Jaeger ve Bowman, 2005: 27). Köklü bir geçmişe sahip Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında engellilik algısı kötü ruhlar, cadılık, büyü, sihir, hakedilmiş ceza gibi birtakım konularla ilişkilendirilmiş, genel itibarıyla sosyal boyutundan ziyade dönemin ahlak anlayışı açısından konuya yaklaşmıştır. Bununla birlikte Antik Çağ, aykırı kişiler, marjinaler, toplumca istenmeyen veya kabul görmeyen bireylerin de muhtelif yaftalarla baskı altına alındığı bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Antik Çağ yaklaşık olarak M.Ö. 700 ile Orta Çağ'a kadar uzanan M.S. 500'lü yılları kapsamaktadır.

Felsefi Zemin

Felsefe denince ilk akla gelen isimlerden biri olan Antik Yunan filozofu Platon'un düşünceleri, dönemin engelli algısını kavramak bakımından önem arz etmektedir. Platon'un (M.Ö. 427-347) ideal devlet anlayışında zayıflara, fizik-

sel ve bilişsel engellilere yer bulunmamaktadır. Platon, fiziksel engeli bulunan çocukların ortadan kaldırılmasını anlayışla karşılamış ve öldürülmelerine destek vermiştir (Albayrak, 2014: 42). Platon'un *Devlet* isimli yapıtında, engelli bireylere yönelik tutumların olumsuzluğuna işaret eden görüşler (sadece ruhsal ve fiziksel sağlığı yerinde olan bireylerin evlenmesi, hekimlerin iyi olmayacağı düşünülen hastaları tedaviye devam etmemesi) yer almaktadır (Kolat, 2009: 28-29). Eserden alıntılanan şu ifadeler manidardır; *"Bu yargıç ve hekimler, beden ve ruhen sağlıklı olanlar ile uğraşmalı, bedenlerinde hastalık taşıyanları ise ölüme terk etmelidirler. Ruhu yaradılıştan kötü ve iyileştirilemez olanları öldürmekten başka çaremiz yok. Kendileri için de, devlet için de en makul yol buymuş gibi gözüküyor (Platon, 2005: 97)."* Bu tavrının gerekçesi ise, toplumsal görevlerin engelliler tarafından yapılamayacağı ve yine engellilerin Yunanlıların en önemli özelliği olan savaşçılığı yerine getiremeyecekleridir (Albayrak, 2014: 42). Platon'un ideal devleti bu bakımdan yeni doğan çocukların vücuduna ve sağlığına göre yaşamasına ya da ölmesine karar verilen, aşırı uygulamalarıyla bilinen ve klasik Yunan medeniyetini oluşturan en önemli şehir devletlerinden biri olan Sparta Devleti'ni anımsatmaktadır.

Bir diğer önemli Yunan filozofu olan Aristo da, *Politika* adlı kitabında, fiziksel engelli olan çocukların büyümelerine izin vermemiştir. Ancak sonradan oluşan engellilik hallerinde (savaşlar sırasında sakat kalanlar ve savaş sonucunda galip gelen orduların ceza olarak esirleri sakat bırakması) ne yapılacağına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yunan oyun yazarı olan Europides ise, körlük durumunda insanın yapabileceği en iyi davranışın intihar olduğunu belirtmiştir (Albayrak, 2014: 43). On kutsal yazısında Hipokrat, Antik Yunan toplumunda engelli bireylerden nefret edildiğini ve engelli bireylere kötü davranıldığını belirterek (Köse, 2014: 62) dönemin engelli algısına ışık tutmaktadır.

Hukuki Zemin

Engelliliğe yönelik hukuki çerçevedeki yaklaşımlara geniş bir açıdan bakıldığında; dünyada engellilik hakkındaki ilk kanunlara Hammurabi Kanunları'nda rastlanmasına rağmen, bu kanunlar, genelde engelli insanlar için yapılan özel kanunlar değil, "kisas" neticesinde insanları sakat bırakan kişilere verilen cezalarla ilgilidir (Albayrak, 2014: 40).

Antik Çağlarda ise, engelliliğe yönelik mitoloji, inanış ve uygulamalar kısmen yasalara ve hukuki zemine dayanmaktadır. Örneğin, Sparta Uygarlığı'nda Solon ve Lycurgus tarafından tüm engelli çocukların ortadan kaldırılması yasalaştırılmıştır. Lycurgus zamanında çıkarılan yasalarla her yeni doğan çocuk, halkın toplandığı yere götürülür ve toplumun ileri gelenleri tarafından fiziksel uygunluk açısından ayrıntılı olarak incelenirdi (Albayrak, 2014: 42). Yaşamının uygun olmadığına karar verilen bebekler, aileleri tarafından devlet görev-

lilerine teslim edilir (Köse, 2014: 62) ve Taigitos (Taygetus) Dağları'na bırakılarak ya da kayalıklarından atılarak ölüme terk edilirdi (Albayrak, 2014: 42).

Antik Yunan ve Roma'da ise Yunan ve Roma kanunlarını yorumlayan hukukçuların, engelliliği öncelikle legal fiillerin sonuçları boyutuyla ele aldıkları görülmektedir. Örneğin Roma Kanunları, akıl hastalarına vasi atanmasına izin vermektedir. Roma Kanunu'nun dikkat çekici ve tuhaf bir yönü ise, sözel olarak iletişim kurabilen sağır bireylerin vatandaş olabilme hakkına karşın, sözel olarak iletişim kuramayan sağır bireylerin vatandaş olma hakkının bulunmamasıdır.

Roma Hukuku'nda Justinian Kodu olarak bilinen ve Roma İmparatoru Justinian'ın emirleri doğrultusunda oluşturulan birleştirilmiş medeni kanun esasları 18. yüzyıla kadar Avrupa Hukuku'nda muazzam bir etki meydana getirmiştir. Roma Kanunundaki pek çok yasal hakkı detaylandıran söz konusu kod ve ilgili külliyatlarda, ciddi bir engeli bulunan bireylerin, özellikle de aklı ve görsel bozukluklar ile duyma engeli bulunanların mülkiyet ve miras devralma hakları bulunmamaktadır. Neticede engellilerin sosyal, yasal ve eğitim hakları olmaksızın sınıflandırılması, Justinian Kodu'ndan etkilenen ve neredeyse tüm Avrupa'yı kapsayan yasal sistem tarafından bin yılı aşan bir zamandan beri kurumsallaşmıştır (Jaeger ve Bowman, 2005: 28).

Mitoloji ve İnanışlara Bağlı Uygulamalar

Antik Çağlarda engellileri yok sayma ve hatta yok etmeye, onlardan kurtulmaya yönelik uygulamalar mitoloji ve inanışların etkisi altında gerçekleşmiştir. Örneğin eski Yunanlılar, beden ve ruh birliği düşüncesi çerçevesinde; birindeki yaranın ötekindeki yarayı da gösterdiğine inanmışlardır. Bu felsefe, engellilere yönelik olumsuz tutumları beraberinde getirmiştir (Zastrow, 2013: 724). Antik Yunan'daki engelli algısında mitolojik inanç da oldukça etkilidir. Yunan mitolojisinde, engelli çocuk sahibi olmak Yunan tanrıları için bir utanç kaynağıdır. Çözümü ise, bu utançtan kurtulmak için engelli çocuğu yaşadıkları yer olan Olimpostan fırlatıp atmaktır. Yunanlar, en büyük tanrıları Zeus ve karısı Hera'bub'un çirkin ve topal çocukları olan Hephaistos'u Olimpos'tan aşağıya fırlattıkları gibi, doğan çocuklarını ıssız kayalıklardan fırlatarak tanrılarına iade etmeyi tercih etmişlerdir (Köse, 2014: 61).

Antik Yunan Sparta Uygarlığı'nda engelli doğan bebeklerin güneşli tepelere terkedilmesi, bağlanması ve kızgın güneş altında perişan olması kabul edilebilirdi. Antik Yunan aklının olgun zamanlarında, Atina Cumhuriyeti'nde ve Sparta Uygarlığı'nda engelliler doğar doğmaz öldürülürken ve ailelerin bir tercih hakkı bulunmazken (Jaeger ve Bowman, 2005: 26); Pagancı Roma ve Germen Kanunları altında engelli doğan çocuğu öldürme hakkı babaya aitti

(Köse, 2014: 56). Antik Yunan yasalarına göre, yeni doğan bebeklerin yaşlılar heyetine gönderildiği bilinmektedir. Eğer bebek kör, zihinsel engelli ya da başka bir şekilde engelli ise nehre atılarak öldürülmüşlerdir (Kolat, 2009: 29). Yunan uygarlığında engelli olması sebebiyle öldürülmesine karar verilen bebekler için kilden yapılmış kaplar ve sepetler sıradan bir alışveriş edercesine çarşıdan alınır ve bunlara konulan bebekler, (Spartalılar gibi dağa götürme/gömme zahmetine bile katlanılmadan) yol kenarlarında ölüme terk edilirdi (Albayrak, 2014: 42; Köse, 2014: 62).

Ölümden kaçanların kaderi ise genelde mutsuzlukla devam etmiştir. Örneğin, bir Roma vatandaşı olan kekeme Balbous Balaesus, Roma'ya giden ana yolun kenarında bir kafese kapatılmış; böylelikle yoldan geçenler, kendileriyle iletişim kurmaya çalışan Balaesus'un konuşma problemi ile dalga geçip eğlenmişlerdir. Roma'da görme engeli olan kız çocukları çoğunlukla fahişelik için satılırken, görme engelli erkek çocukları ise genelde dilencilik yapmaları için eğitilmişlerdir. Müreffeh Roma haneleri, bazen engellileri kendilerini eğlendirmeleri için soytarı olarak¹ kiralamışlardır. Hatta engelli bireylerin satıldığı özel bir pazar bile ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde, Mısırlı firavunlar engellileri hem kendilerini eğlendirmeleri için, hem de iyi şans getirmeleri için alıkoymuşlardır (Jaeger ve Bowman, 2005: 26). Roma'daki gibi bambaşka bir coğrafya olan Çin'de ise fiziği düzgün olan âmâ kızlar sokak sokak dolaştırılıp, bu kızlara şarkı söylenmiş ve fahişelik yaptırılmıştır (Köse, 2014: 57).

Yunan uygarlığından etkilenen Romalılar'da engellilere ve körlere bakış açısı ilk başlarda olumsuzdur. Roma'da özellikle alt tabakadan engelli doğan çocukları öldürme hakları bulunmaktaydı. Bu davranışlarını, engellilerin ileride mutsuz, zavallı duruma düşebilecekleri, devlete yük olabilecekleri ya da yaşamları boyunca ailelerine ekonomik bir külfet oluşturacaklarına dayandıran Romalılar'da aileler de engelli çocukların ortadan kaldırılmasını desteklemişlerdir (Albayrak, 2014: 44). Roma'nın 12 levha kanunlarında, fiziksel şekli bozuk olan çocukların yaşam ya da ölüm kararı babalarına bırakılmıştır. MS 4. yüzyıla kadar devam eden bu durum, Hıristiyanlığın etkisi ile yasaklanmıştır (Köse, 2014: 62). Hıristiyanlığın yasalaraşip gelişmeye başlamasıyla Batı dünyasında engelli ve zayıflara karşı merhamet artmaya başlamıştır. Kilise, zulme uğrayanların sığınağı durumuna gelmiştir. Ancak, Hıristiyanlığın etkisine rağmen, Kilise'ye göre, sağır ve dilsizler, Tanrı'nın gazabına uğramış kişilerdi (Albayrak, 2014: 45) ve St. Agustinus'a göre Tanrı'nın sözünü duyamadıkları

¹ Zeka engellileri komedi köleleri olarak kullanma uygulaması Antik Çin'de ve Kolomb'un keşfi öncesindeki Amerikan uygarlığında oldukça yaygındı. Neredeyse 2000 yıl öncesine dayanan Antik Çin kültürü, engellileri tanımlamak için "engelliler, bir işe yaramazlar" (disabled person, good for nothing) terimini kullanmışlardır. Bu terim Çin'de hala engelliler için kullanılmaktadır. Günümüzde bu söylemden kısmen daha az aşağılayıcı bir ifade olan "engelli fakat işe yaramaz değil" (disabled but not useless) ifadesi önceki söylemin yerini almaya başlamıştır. Bkz. (Jaeger ve Bowman, 2005: 26-27.)

için (Köse, 2014: 63), iman ise vaaz ve dinlenen sözlerden geldiği için, anadan doğma sağırılar iman sahibi olamazlardı (Albayrak, 2014: 45).

Esasen, Antik Roma'da engelli bireylerin yaşamasına izin verilmesindeki amaç, ekonomik bir temele dayanmaktadır. Burada engelli bireylerin ekonomik faydaları olup olmayacağına bakılmıştır. Örneğin; görme engelli kişiler dilenci olarak kullanılmak amacıyla, zihinsel engelli kişiler ise köle olmaları ya da konukları eğlendirmeleri için yetiştirilmişlerdir. İkinci yüzyıldan sonra ev eğlencelerinin aranan kişileri engelli bireyler olmaya başlamıştır. Billhassa kolu ya da bacağı olmayanlar, dev ya da cüce olanlar ve diğer fiziksel engeli olan kişiler, konukları eğlendirmek amacıyla kullanılmışlardır (Kolat, 2009: 29).

Uygulanan Tedaviler

Antik Yunan ve Roma'da hastalıkların ve engellilerin tedavisinde uygulanan yöntemler de mitoloji ve inanışlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Örneğin, erken dönem Yunan ve Roma İmparatorluğu'nda zihinsel engelliliğe bedene giren şeytanın sebep olduğu düşüncesi ile tedavinin de şeytan çıkarma ile gerçekleşeceği düşünülmüştür (Zastrow, 2013: 725).

Antik Yunan'da tanrılarla iç içe sürdürülen hayat sebebiyle hastalıklar, olağanüstü sebeplere dayandırılmış ve medet de şifa verme ya da hasta etme gücü olduğuna inanılan tanrılardan beklenmiştir. Örneğin; tanrı Apollon'un şifa verdiği gibi okları ile salgın hastalıklar yollayarak insanları hastalıkla cezalandırdığına inanılırdı. Doğum tanrıçaları ise, Artemis, Hera ve Aphrodite idi. Kentauros Khiron yarı at, yarı insan şeklinde, ondan hekimliği öğrenen tıp tanrısı Asklepios ise yılan sarılı bir asayı elinde tutar şekilde temsil edilirdi. Bir efsaneye göre, Asklepios'un bütün hastalıkları tedavi edip bu da yetmezmiş gibi ölüleri bile dirilttiği haberine kızan tanrıların tanrısı Zeus, Asklepios'u bir yıldırımla öldürerek cezalandırmıştır. Yılan anlamında bir ismi olan Askalabos ise, şifa verici gücün temsilcisiydi ve Asklepios adı altında kişileştirilmişti. Asklepios'un çocukları da tıpla uğraşan tanrı ve tanrıçalar olarak bilinmekteydi. Örneğin, hijyen kelimesinin kendi isminden geldiği kızları Hygieia halkın sağlığı ile ilgilenmiş ve sağlığın simgesi olmuştur. Panzehir kelimesinin kendi isminden geldiği Panacea ise otlarda bulunan şifa verici kuvvetlerin tanrıçası olarak tanınmıştır. Oğulları Machaon cerrahların temsilcisi, Podaleiros iyileşmeyi iyileştiren, Telesphoros ise iyileşme döneminin nekâhat tanrısı olarak ünlenmiştir. Tanrıların hastalıklara yol açtığı inancı Roma döneminde de sürdürülmüştür (Sarı, 2007a: 19).

Antik Yunan'da Asklepiyon olarak anılan mabetlerde ayinler düzenlenerek hastalara telkinlerde bulunulurdu. Bir yandan hastanın morali ve tedaviye dair inancı pekiştirilirken diğer yandan bedenini ve ruhunu temizleyip arıtmak

için hasta yıkanır ve beyaz bir örtüye sarılırdı. Koyun veya horoz kurban eden hasta, dua ederek uykuya yatarı. Hem Rahip hem hekim olan Asklepiad, hastanın rüyasında tanrı Asklepios'u göreceğini telkin ederdi. Asklepios'un tavsiyesini yorumlayarak uygulanacak tedaviyi belirlerdi. Yılan, köpek ve horozun Asklepios'u temsil eden kutsal hayvanlar olduğuna inanılır ve bu hayvanlara hasta uzuvlar yalattırıldı. Hastalar iyileştiğinde tanrı Asklepios'a adak bağışlardı. Bir şükran ifadesi olarak mabedin duvarlarına asılan mermer ya da bakır levhalara hastanın ve hastalığının adı, tedavi yöntemi, tedavi edilen organın şekli yontulurdu. Levhaların hastalar üzerinde telkin edici etkisi önemsenirdi. Asklepios kültürünün Hıristiyan inancı içinde varlığını sürerek mucizevi şifa verici özelliğinin Hz. İsa'ya aktarıldığı söylenmektedir (Sarı, 2007a: 27).

Roma'da akıl hastaları; diyet, terapi, ilaç, kanlı inkübasyon, tapınak törenleri, büyü ve muska ile tedavi edilmeye çalışıldığı gibi; yaygın olarak işkence, ajitasyon, ani dehşete düşürme/şok, açlık, taşlama ve dayak ile tedavi edilmeye de çalışılmıştır. Roma'da Ascepiades engellilere masaj, diyet ve doğal tedavilerle insancıl yaklaşımı ilk kez savunan kişi olmakla birlikte pek etkisi olmamıştır (Köse, 2014: 63). Neticede Antik tarihte zihinsel engellilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla neredeyse hiçbir düzenli çaba harcanmamıştır (Zastrow, 2013: 725). Tedaviler inanışlar çerçevesinde gerçekleştirilmiş, genellikle merhamet ve şefkatten uzak yöntemler izlenmiştir.

Orta Çağ'da Engellilik Algısı ve Uygulamalar

Antik toplumlarda ve takiben Orta Çağ'ı da içine katabileceğimiz süreçte, topluma katılımlarının² başarısız olduğu andan itibaren engellilere tamamen feda edilebilir olarak bakılmıştır. Orta Çağ çerçevesinde konuya bakıldığında, engelli bireylerin bir takım batıl inançlara konu olmalarının, zulüm görmelerine yol açtığını söylemek mümkündür. Orta Çağ'da Batı dünyasında engellilere yönelik suistimallerin yaptırımı ise Kilise tarafından gerçekleştirilmiştir. Zihinsel hastalıklar ve fiziksel noksanlıklar, bir bütün olarak değerlendirilmiş; genellikle bir günahın cezası, musibet, ilahi bir hükmün sonucu, uğursuzluk ya da kem ruhların işi olarak görülmüştür. Tatlılıkla yapılan tüm hatırı sayılır ikna çalışmalarına rağmen, ruhların ele geçirilmiş olan bedeni terk etmemesi durumunda engelliliğin bireysel bir ceza olduğuna şüphe götürmez bir delil olarak bakılmıştır. Bulaşmayı engellemek adına, kem ruhlar tarafından sahiplenilmiş kişilerden ya kaçınılmış ya da bu kişiler öldürülmüşlerdir (Metzler, 2006: 11-13). Bu bağlamda Orta Çağ'da hakim olan zihniyete, kutsal metinlerde geçen haliyle engellilik konusuna, Kilise'nin etki ve uygulamaları ile engelliler için kurulmuş mevcut kuruluşlara yer vermek faydalı olacaktır.

² Antik toplumlara yönelik herhangi bir belirgin husustan ziyade Protestan iş ahlakı ile yakinen bağlantılı bir mefhum olarak değerlendirilmelidir.

Orta Çağ Zihniyeti

Orta Çağ boyunca, engellilik kötü ruhlar, cadılık ve büyücülük ile ilişkilendirilmiştir (Metzler, 2006: 13). Engelli çocuklar, onları iblis veya cadıların değiştirdiğine, cinlerin ve cadıların istilasına uğradıklarına inanılarak öldürülmüştür. Bu nedenle engelli çocuk, toplumun gözünde bireylere itibar kaybettirici bir özellik haline gelmiştir (Köse, 2014: 66). Örneğin, 1487 yılında yayınladığı cadı avcılarının kutsal kitabı olarak bilinen ve yaklaşık 60 bin kurbanın ölümüne gönderilmesine yardımcı olan (National Geographic, Antik Sırlar: Cadı Avcısının El Kitabı Belgeseli, 2016) *Caduların Çekici (Malleus Maleficarum)* isimli kitabında Katolik Alman rahip Heinrich Kramer, engellileri; kötülük, büyücülük, cin çarpması veya kara büyüye uğradığını ya da bu çocukların annelerinin şeytan ile ilişkisi olduğunu savunmuştur (Köse, 2014: 68).

Orta Çağ Avrupası'nda engellilik hali kanıksanmış bir anormallik olup, ekonomik koşullar da çocukların öldürülmesini teşvik etmiştir (Köse, 2014: 66). Örneğin, Martin Luther engelli çocukları şeytan gördüğünü ilan ederek, bu çocuklardan hayatta olanları öldürmeyi önermiştir (Köse, 2014: 69).

Zihniyetin oluşumunda engelliliğin o dönemin insanları nazarındaki imajı da oldukça önemlidir. Örneğin yakın zamanlara kadar Orta Çağ tarihçileri, engellileri tecrübelerini görmezden gelmeye ya da bunları öncelikli olarak "ötekiler" in görüşü olarak farzetmeye meyilliydiler. Bu durum özellikle Orta Çağ Fransız mizahındaki hem âmâ hem huysuz, gülünç ve ucube görünümlü dilenci imajına odaklanmaya meyilli olan görme engellilere yönelik çalışmalar için doğruluk arz etmektedir (O'Tool, 2010: 11).

Orta Çağ Avrupası'nda eğlenilen, alay edilen ve soytarılık yaptırılan engelliler, aristokrasinin sosyal bir eğlencesi, bir oyuncağı haline dönüşmüştür (Köse, 2014: 66). Keza, konuya "çalışma" açısından bakıldığında; derebeylerin engellilere sunduğu yegâne iş imkânının, zihinsel veya fiziksel engellilere uygun olduğu düşünülen saray soytarılığı olduğu görülmektedir (Zastrow, 2013: 725).

Kutsal Metinler

Özellikle Avrupa ve Amerika'da bulunan ve engellilere yönelik ayrımcılık yapan kuruluşların çoğu, geçmiş dini geleneklerin ve modern inanç kuruluşlarının izini taşımaktadır. Yüzyıllardır organize olmuş dinler, engellilerle ilgili tartışmalı ve tutarsız tutumları (engellilerden kaçınılmalı mıdır, engelliler cezalandırılmalı mıdır, engellilerin kökünü kurutmak mı gerekmektedir, engellilere yardım mı edilmelidir vb.) açıklamaya meyillidir. Hem Eski Ahit'te hem Yeni Ahit'te, örneğin, engellilik ilahi bir ceza ile ya da ahlak dışı bir davranışın kanıtı ile bir tutulmuştur. Eski Ahit'te, fiziksel engellilik, bir günah neticesinde gerçekleşen manevi bir itibarsızlığın alameti iken, Yeni Ahit'te ise engelliler

şeytan tarafından ele geçirilmiş ya da lanetli olarak görülmektedir ve günah neticesinde olduğu düşüncesi devam etmektedir (Jaeger ve Bowman, 2005: 27).

Eski Ahitte bahsedilen fiziksel engelliliğin medikal tarih analizine göre; dine ve ahlaki kurallara itaat fiziksel engelleri iyileştirir ya da tedavi ederken; engellilik, insan günahları için ilahi bir ceza olarak tasavvur edilmektedir (Metzler, 2006: 38). Buna ek olarak, Zebur'da engellilik, bir metafor olarak kullanılmaktan ziyade, istenmeyen ruhani bir halin fiziksel bir alameti olarak kullanılmıştır (Metzler, 2006: 38-39).

Muhtelif Uygulamalar ve Kilisenin Etkisi

Orta Çağ'da yaşamış olan engelli bireyler; büyüçülük, kötülük gibi olgularla anılarak şeytan olarak betimlenmiştir. Engelliler, dönemin hakim din temelli oluşumları neticesinde toplumdan uzak yaşamaya mahkum edilmişlerdir (Akçalı, 2015: 18).

Orta Çağ'da engelli bireyler için dilencilik oldukça önem arzeder hale gelmiştir. Eğer aileleri desteklemezse engelli bireyler hayatta kalabilmek için çoğunlukla dilenmeye zorlanmışlardır. Neticede engellilik, dilencilikle dilencilik başarısızlıkla, başarısızlık ise tamamıyla insan ile özdeşleşmiştir. Çünkü insanın değeri giderek artan bir şekilde çalışma ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Cüzzam hastalığına yakalananlar izole kamplarda yaşamaya zorlanırken, akıl hastalığı veya epilepsi gibi ciddi zarara uğramış bireyler, genellikle barınaklara, akıl hastanelerine ve hapisanelere kapatılmıştır. Ortaçağ Avrupası'nda 19.000 kadar cüzzam köyü bulunmaktadır. Bununla birlikte, engelli bireyler genellikle botlarla birlikte sürgüne gönderilmiştir (Jaeger ve Bowman, 2005: 29). İskoç Parlamentosu 1432 yılında şehirlerde cüzamlıların gezmesini yasaklamıştır (Köse, 2014: 68).

Dilsizlere ilahi gazaba uğramış kişiler nazarıyla bakan Hıristiyan Kilisesi, konuşma özelliğinden mahrum edilmiş kişileri tedavi ederek konuşturmaya çalışmanın, ilahi iradeye karşı bir duruş olduğunu kabul etmiştir. Kilise'nin bu yaklaşımına rağmen, Hıristiyan alemi içinde dilsizlerin eğitimi ile ilgilenenler olmuştur. Örneğin, York (İngiltere) Psikoposu'nun 865 yılında dilsizlere yardım ederek, konuşmayı öğrettiği rivayet edilmektedir (Demirel, 2013: 16).

Orta Çağ'da yaşamış olan Batılılar, Hıristiyan din adamlarının telkinlerinin etkisi altında kalmışlar, doğanın cin ve şeytan gibi insanüstü ve bedensiz güçlerle dolu olduğuna ve gözle görülmeyen bu varlıkların insanları istila edip, onları tedavisi olmayan hastalıklara sürükleyebileceklerine inanmışlardır. Hekimlerce mahiyeti tam olarak bilinmeyen akıl ve ruh hastalıkları da bu gibi metafizik varlıklara atfedilmiştir. Ayrıca, engelli doğan veya daha sonra bedeni veya akli

hastalıklara tutulup engelli duruma gelen insanlar da, sihirli ve doğüstü güçlerin etkisi altında oldukları inancı ile “cadı” muamelesi görmüşlerdir.

Engizisyon mahkemelerinin kurulmasıyla, esasen engelli olan ancak cadı diye anılan bireylerin yargılanmasına müsaade edilmiş ve bu vesile ile birçoğuna ağır cezaların verilmesinin kanuni kılıfı hazırlanmıştır (Kolat, 2009: 29). Özellikle, fiziki açıdan yıpranmış ve çirkin görünen, bedensel bakımdan deforme olmuş veya deliliğin alametlerini üzerlerinde taşıdıkları için cadı diye vasıflandırılan insanlar, pazar meydanlarında diri diri yakılarak öldürülmüşlerdir (Çarkçı, 2011: 14). 1483 tarihli “birinci engizisyon” etnik ve dini soykırım amaçlı iken; 1542 tarihli “ikinci engizisyon” mezhep ve farklı düşüncelerle, cadı ve büyücülerle mücadele etmektedir. Bu süreçlerde, akıl hastaları, şifacılar, marjinaler ve kilise dışı tababetle uğraşanların yanı sıra siyasi muhalifler de nasibini almıştır (Köse, 2014: 103).

Uygulanan Tedaviler

Orta Çağ’da akıl hastalıkları aynı Antik Yunan ve Roma’da olduğu gibi bireyin içine şeytan kaçması ile ilişkilendirilmekte, şeytanları kaçırıp çıkarmak amacıyla savunulup kullanılan yöntem ise işkence olmaktadır (Zastrow, 2013: 725). Pek çok antropoloğun görüşüne göre, yarım baş ağrısı (migren), baş dönmesi, sara (epilepsi), delilik gibi hastalıklara sebep olduğuna inanılan kötü ruhların kişinin kafatasına açılan bir delikten çıkıp gittiğine inanılır ve kafatasına delik açma bir tedavi olarak uygulanırdı (Sarı, 2007b: 11). Yine duygusal bozukluğu olanlar, cin çarpmış şeklinde nitelenir; kırbaçlayarak, aç bırakılarak ve şeytanı dışarı çıkarmak için sıcak suya batırılarak ‘tedavi edildiği’ düşünülürdü (Zastrow, 2013: 229).

Orta Çağ’da Batı dünyasında deliler akıl hastası olarak kabul edilmiyor, şeytana isteyerek uymuş ve bu nedenle çarpılmış olduğu düşünülüyordu. Bu nedenle delilere hekimler değil papazlar bakıyorlardı (Hot, 2007: 39).

Bu çağda, hastalığın ve engelliliğin günahlar için ilahi bir ceza olduğu inancı, bilimsel tıba fazla teşvik verilmemesine neden olmuştur. Azizlere ve onların mucizevi tedavilerine ilişkin popüler kültürün de yardımıyla birlikte bu tutum iyice pekişmiştir. İnananlar, özellikle belirli azizlerden belirli hastalıklar için şifa ister hale gelmişlerdir. Örneğin; Kore hastalığı (tikler meydana getiren bir çocuk hastalığı) için Aziz Vitus’dan, yılanık hastalığı için Aziz Anthony’dan, veba için Aziz Roch’dan şifa istenmiştir (Whitfield, 2008: 102).

İngiltere ve Yoksulluk Yasaları

Orta Çağ’da kilise ve ailelerin yaklaşımları, kendini gerçekleştiremediği için gereksinimlerini karşılayamayan ve çoğunluğu dilenmeye başvurmak zorunda kalan bir kitle meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu sorunun çözümü

için İngiltere'de 1300'lerin ortasından 1800'lerin ortasına kadar geçen süreçte pek çok yoksulluk yasası kabul edilmiştir. Bu yasalar tarihi olarak Orta Çağ ve Yeni Çağ periyodlarına denk gelmektedir. Söz konusu yoksulluk yasalarından en önemlisi 1601'de kabul edilen ve Kraliçe I. Elisabeth'in egemenliğinde uygulanan Yoksulluk Yasası'dır.

Yasa'da sosyal yardım alanları üç ayrı kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler; "çalışabilecek durumda olan yoksullar", "güçsüz yoksullar" ve "bağımlı çocuklar"dır. Çalışabilecek durumda olan yoksullara düşük düzeyde istihdam sağlanmıştır ve vatandaşlar, onlara maddi yardım sunmaktan men edilmiştir. Çalışmayı reddedenler ise cezaevine gönderilmektedir. Güçsüz yoksullar, görme, işitme, fiziksel veya zihinsel engelliler, yaşlılar, küçük çocuğu olan anneler gibi çalışamayan insanlardan oluşmaktadır. Genellikle bir arada, düşkünler evine yerleştirilirler. Bağımlı çocuklar ise, ailelerin destekleyemediği çocuklardır ve diğer vatandaşlara çıraklık ederler. Bu Yasa, eğer kişiye destek olabilecek ebeveynleri, eşi, çocukları veya diğer akrabaları varsa, bu kişilerin yardım için başvurmalarına izin vermemektedir (Zastrow, 2013: 50).

Neticede 1601 Yoksulluk Yasası, sonraki 300 yıl için hem İngiltere hem de ABD'de hükümetin sorumluluğundaki sosyal yardımın bir biçimi olarak düzenlenmiştir (Zastrow, 2013: 51).

Orta Çağ'daki durumu özetlemek gerekirse; engelliler, Hıristiyan Avrupası'nın Orta Çağ'ında utanç, tikslenme, korku, acı ve dışlanma gibi duygu ve davranışlara maruz kalırken; geç Orta Çağ engizisyonlarının ateşinde cadı olarak yakılmıştır. Aydınlanma çağındaki bilimin ışığında ise engelliler, kurumsal psikiyatrinin mabedi olan tımarhanelerin sakini olarak görülmüştür (Köse, 2014: 57).

Sanayi Devrimi Öncesi Süreçler: Rönesans ve Amerikan Kolonileri Dönemi

Orta Çağ'dan sonra Sanayi Devrimi'ne gelinceye kadar geçen ve geniş tutulduğunda Yeni Çağ olarak adlandırılan süreç, Rönesans ve beraberinde getirdiği değişimleri kapsamaktadır. Ancak Rönesans'ın dahi engellilik hakkındaki zihinsel algıları dönüştürme kapasitesi sınırlı kalmıştır.

Rönesans boyunca, Leonardo da Vinci, Versalius, William Harvey ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen insan anatomisine dair anatomik ve fizyolojik çalışmalar, görme, duyma ve vücudun diğer sistemlerine dair daha yüksek bir kavrayışa önderlik etmiştir. Faydalarının yanı sıra söz konusu gelişmeler, toplumun engellilere bakış açısında hatırı sayılır bir etki bırakmamıştır. Islahat sürecinde, John Calvin ve Martin Luther, zihinsel engellilerin şeytanın eseri olarak sınıflandırılmasını savunmuşlardır. Esasen Luther, bilişsel engellilerin ölümü için dua edilmesini ya da doğrudan öldürülmelerini tercih etmektedir. Çünkü engellilerin mahrum ruhların ceset yığını olduğuna inanmaktadır.

Sanayi Devrimi öncesi Amerikan Kolonileri Dönemi'ne bakıldığında ise, Kuzey Amerika kolonisinde, 1679 yılında, engelli bir bireyi eğitmek için -tarihçe bilinen en erken- girişim gerçekleşmiştir. Phillip Nelson isimli özel öğretmen, duyma engelli bir çocuğa iletişim kurmayı, sistematik bir biçimde öğretmeye başlamıştır. Ancak Nelson, kendisinin ve öğrencisinin de birlikte yaşadığı toplum tarafından bu çalışmasına son vermeye zorlanmıştır (Jaeger ve Bowman, 2005: 29). Çünkü yerel kilise, Nelson'un bu faaliyetinin bir mucize gerçekleştirilmeye çalışıldığı için küfür olduğunu ilan etmiş ve Nelson'un yaşamını tehdit etmiştir. Bu sebeple Kuzey Amerika yerlileri, neredeyse kendi içlerinden çıkmış olan ilk özel eğitimciyi öldürecek ve bu davranışlarını geleceğe miras olarak bırakacaklardı. Engelli bireyleri eğiten kişilere yönelik bu akıldışı direnme, engelliliğin ilahi cezanın sorgulanamaz bir alameti olduğunu ifade eden püriten inancından aşırı derecede etkilenmiştir (Jaeger ve Bowman, 2005: 30). Örneğin, püriten toplumun baskın ve nüfuzlu üyelerinden (Madden, 2001: para. 3), 17. yüzyılda büyücülükle ilgili iddia ve ithamlar ile ünlü Harvard Üniversitesi'nin ilk rektörlerinden Increase Mather ve oğlu Cotton Mather, Salem kasabasında gerçekleşen meşhur büyücülük duruşmalarına zemin hazırlayarak; engelliliğin ilahi bir gazap olarak algılanışının popüler hale gelmesine yardımcı olmuşlardır. Nelson'un yaşamının tehlikeye girdiği zamanlarda, Jan Amos Komensky; Doğu Avrupa'da sınıf, statü ya da kabiliyet farkı gözetmeksizin tüm çocuklara eşit imkân sağlayacak bir eğitim reformunun savunuculuğunu yapmaktaydı. Görüşleri, geniş çapta kabul görmeyen Komensky, eğitim hakkındaki görüşleri yüzünden hayatı boyunca sıklıkla sürgün ihtimaliyle yüz yüze gelmiş ve alay konusu olmuştur.

Neyse ki, 1700'lü yıllarla birlikte Avrupa'da engellilerin durumu yavaş yavaş düzelmeye başlamıştır. İspanyol keşiş Pedro Ponce de Leon tarafından 1510 yılı civarında geliştirilen duyma engellilere iletişimi öğretmeye yönelik bir metod İspanya ve Fransa'da geniş ölçüde yaygınlaşmıştır. İşaret dilini öğretmeye dair uygulanan metodlar, bir kısım Avrupalı eğitimci ve reformiste önce duyma engeli olan çocuklar için, daha sonra görme engeli bulunan çocuklar için yatılı okulların oluşturulması yönünde ilham olmuştur. Amerikan Kolonileri döneminde, 1752'de, Benjamin Franklin ve Thomas Bond engellilere bakım ve rehabilitasyon sunan ilk genel hastaneyi kurmuşlardır. Amerika'nın erken dönemlerinde, engellilere dönemin teknolojisini kullanarak sağlık hizmeti sunan ilk kurum olma özelliği taşıyan bu hastane, engelliler için ölçüsüz bir gelişmenin temsili olmuştur. Franklin ve hastanesi Franklin'in ünlü ve etkili hemşerilerinin inançlarını yansıtamamış olsa da, Amerika nihayetinde engelliler için vatandaşlık hakları hareketinin düğüm noktası haline gelmiştir (Jaeger ve Bowman, 2005: 30).

Yetimlerin, yoksulların, görme engellilerin, fiziksel veya zihinsel engeli bireylerin ve hastaların gereksinimlerini karşılamak tüm toplumlar için bir sorumluluktur. Sanayi Devrimi öncesinde bu sorumluluk, büyük ölçüde aileler, komşular ve kilise tarafından karşılanmıştır (Zastrow, 2013: 49-50). Neticede, Sanayi Devrimi'ne kadar geçen süre zarfında Avrupa'da engelliler cadı ve büyücü olarak nitelendirilmiş ve ölüm cezalarına çarptırılmış, kimi zaman da kilisenin koruması altına alınmıştır. Sanayileşme ve Merkantilizm sonrasında kiliselerin azalan etkinliği; engellilerin kiliselerin himayesinden çıkıp, devlet kurumlarının bakımına girmesine sebep olmuştur (Çarkçı, 2011: 17).

SONUÇ

Sosyal politika bağlamında engellilik ve engellilere yönelik algı, zihniyet ve uygulamaların Batı eksenli olarak ele alınması geçmişteki anlayışın su yüzüne çıkması ve günümüze bilgi birikimi sunması bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışmada, söz konusu önemine binaen Batı tarihinde engelliler konusu, Antik çağlardan Sanayi Devrimi'ne kadar olan ve sosyal politika bağlamında engelliler için oluşturulabilecek sosyal bağlamdaki herhangi bir kurumsal faaliyetten uzak kalınan dönem çerçevesinde kronolojik olarak ve ilgili dönemlerdeki örnekler ile ele alınmıştır. Çalışmada örneklere sıkça yer verilmesi; ilgili dönemlerdeki algı, zihniyet ve uygulamaların toplumsal yaşamdaki yansımalarına göstermesi bakımından oldukça önem taşımaktadır.

Çalışmada Antik Çağ'da Yunan ve Roma uygarlıkları; zihniyet, hukuki zemin, mitoloji ve inanışlar çerçevesindeki uygulama ve tedaviler boyutuyla ele alınmıştır. Orta Çağ; zihniyet, kutsal metinler, Kilise'nin etkisi ve İngiltere'deki Yoksulluk Kanunları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yeni Çağ'daki gelişmeler ise Rönesans ve Amerika Kolonileri dönemindeki kurumsallaşma çabaları bağlamında değerlendirilmiştir.

Antik Çağlarda Yunan ve Roma uygarlıklarında engellilere yönelik zihniyet engellilerin yok edilmesi ve engellilerden kurtulunması yönünde olup, vatandaşlık hakları sorunlu ve sınırlıdır. Bu dönemde zihniyet, sosyal açıdan değil dönemin ahlak anlayışı üzerinden şekillenmiştir. Dönemin ünlü filozoflarından Platon ve Aristo bile engelliler aleyhine görüş bildirmiş, toplumsal görevlerini ve savaşçılığı yapamayacak olan engellilerin öldürülmesinin, hem kendileri hem de toplum için en iyisi olduğunu savunmuşlardır. Bu dönemde yok sayılan engelliler, zaman zaman dilendirilmiş ve köle olarak kullanılmış, zaman zaman da toplumu eğlendiren bir eğlence aracı ve ahlaka mugayir biçimde ticareti yapılan bir unsur haline gelmiş, sömürülmüş ve zulüm görmüşlerdir. Beden ve ruh birliği inancı ile birindeki hastalık diğerine mâl edilmiş ve tedaviler de merhametten uzak şiddet içeren bir biçimde uygulanmıştır.

Doğuştan gelen engellilik hali ile sonradan örneğin savaşlar sonucu meydana gelen sakatlık halleri arasında engelliliğe yaklaşım açısından farklılık gözlemlenmiştir. Bu dönem ayrıca, aykırı ve marjinal kişiler ile toplumca kabul görmeyen bireylerin de yaftalanarak baskı altına alındığı bir dönem olmuştur.

Orta Çağ'da ise skolastik düşünce engellilere yönelik pek çok uygulamanın kaynağını teşkil etmiştir. Orta Çağ'da engellilik düşüncesi Antik Çağlara nazaran biraz daha kanıksanmış olmakla birlikte, şeytani bir durum ya da ilahi bir ceza şeklinde algılanmaya devam edilmiştir. Engelliler, batıl inançların ve engellilik halinin doğaüstü varlıklarla ilişkilendirilmesinin kurbanı olmuşlardır. Bu nedenle bilimsel tıp fazla teşvik görmemiştir. Orta Çağ'da uygulanan tedaviler de genel itibarıyla Antik Çağ'daki gibi şefkat ve merhametten, şifa beklentileri ise akıldan uzak olarak gerçekleşmiştir. Orta Çağ'da aristokrasinin eğlencesi haline gelen engelliler ve engellilik hali, dilencilik ve başarısızlık ile özdeşleştirilmiştir.

Orta Çağ'ın bitişi sonrası Batı dünyasında Rönesans dönemi ve Amerikan Kolonileri dönemi engellilere dair birtakım eğitim çalışmalarının kurumsallaşmasına yönelik tohumların atıldığı bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Ancak bu tohumların atılması kolay olmamış, toplumsal baskılar ve Kilise'nin engellilere yönelik eğitim faaliyetlerini küfür olarak nitelendirmesi sonucu pek çok sorun yaşanmıştır. Rönesans'ın beraberinde getirdiği değişimin zihinsel algıları değiştirme kapasitesi sınırlı kalmıştır.

Neticede Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreçte engelliler toplumdan dışlanmış, varlıkları sorunlu görülmüş ve gerek mitoloji ve inanışlar icabı, gerek ekonomik temelli olarak yok edilmeleri yönünde uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Yok edilmeyen engelliler ise sömürülerek; dilencilik, kölelik, soytarılık ve fahişelik gibi çeşitli zulümlere maruz bırakılmıştır. Uygulamalar kimi zaman mitolojiye ve toplumda yaygın olan inanışlara, kimi zaman da hukuki metinlere ve filozofların görüşlerine dayandırılmıştır. Sonuç itibarıyla engelli bireylere, "birey" ve "insanlık" çerçevesinde değer verilmemiş ve pek çok insanlık suçu işlenmiştir. Engelli birey; iktisaden ve vatandaşlık/savaşçılık konularında "fayda" ve "zarar" çerçevesinde değerlendirilmiş, faydasızlığı ölçüsünde görmezden gelinmiş, engelli haliyle kullanılabileceği bir alan varsa o alanda sömürü üzere kullanılmış veya yok edilmiştir.

Bu haliyle günümüzde engelliler ve sosyal politika konularında geline noktadan çok uzak olan Sanayi Devrimi öncesi Batı coğrafyasındaki Batı zihniyeti temelli ve batıl bir anlayışla gerçekleştirilen uygulamalar; uygarlık, insanlık ve engellilik tarihine kara birer sayfa olarak kazınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akçalı, Ş. (2015). *Görme Engellilere Yönelik Tasarlanan Mekânların Erişilebilirlik Kapsamında İrdelenmesi: Görme Engelli Kütüphaneleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi FBE, İstanbul.
- Albayrak, H. (2014). Tarihte Kör, Sağır, Dilsiz ve Engelli Eğitimi. *Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi* (38-55). İstanbul: İstanbul MEB Yayınları.
- Çarkçı, Ş. (2011). *Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Demirel, F. (2013). *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi: Dilsiz ve Âmâ Mektebi*. İstanbul: İdel Kültür Yayıncılık.
- Hot, İ. (2007). Orta Çağ'da Batı Tıbbı. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı* (39-45). İstanbul: İ.Ü. Yayınları.
- Jaeger, P. T. ve Bowman, C. A. (2005). *Understanding Disability: Inclusion, Access, Diversity, and Civil Rights*. USA: Praeger Publishers.
- Kolat, S. (2009). *Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları*, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık ÖZÜDA, Ankara.
- Köse, H. (2014). Kronolojik Engelli Tarihi ve Eğitimi. *Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi* (56-100). İstanbul: İstanbul MEB Yayınları.
- Kudlick, C. J. (2003). Disability History: Why We Need Another 'Other'. *The American Historical Review*, Vol. 108(3), Oxford University Press, 763-793.
- Linton, S. (1998). *Claiming Disability: Knowledge and Identity*. New York: New York University Press.
- Madden, M. (2001). Salem Witch Trials in History and Literature, 14 Temmuz 2016 tarihinde http://saalem.lib.virginia.edu/people/i_mather.html adresinden erişildi.
- Metzler, I. (2006). *Disability in Medieval Europe*. London & New York: Routledge.
- National Geographic (t.y.). Antik Sırlar: Cadı Avcısının El Kitabı Belgeseli, 15 Temmuz 2016 tarihinde <http://www.natgeotv.com/tr/antik-sirlar/videolar/cadi-cekici> adresinden erişildi.
- O'Tool, M. P. (2010). Disability and the Suppression of Historical Identity: Re-discovering the Professional Backgrounds of the Blind Residents of the Hôpital des Quinze-Vingts. J. R. Eyler (Ed.). *Disability in the Middle Ages: Reconsiderations and Reverberations*, UK: Ashgate, 11-24.

- Öztürk, M. (2012). Türkiye’de Engelli Gerçeği Raporu, 1-26, 18 Mayıs 2016 tarihinde candaazurolmaz.org/trengelli.doc adresinden erişildi.
- Platon. (2005). *Devlet*. (C. Saraçoğlu, V. Atayman, Çev.), İstanbul: Bordo Siyah Yayınevi.
- Sancaklı, S. (2006). Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. VI(2), 37-72.
- Sarı, N. (2007a). İlk Çağ’da tıp. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı* (13-38). İstanbul: İÜ Yayınları.
- Sarı, N. (2007b). Tarih öncesi tıp. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı* (8-12). İstanbul: İ.Ü. Yayınları.
- Whitfield, P. (2008). *Batı Biliminde Dönüm Noktaları: Tarih Öncesi Dönemlerden Atom Çağına*. (S. Uslu, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. (D. B. Çiftçi, Çev.) Ankara: Nika Yayınları.